

ρία ως προς το ποιόν των μεταπτυχιακών σπουδαστών που έτυχε να παρακολουθήσουν το, εκτός θεσμών, σεμινάριό μου στο ΚΝΕ. Για την πνευματική τους ποιότητα δεν θα είχα καμία επιφύλαξη: αν είχα κάποια επιφύλαξη αυτή θα αφορούσε, χωρίς να είναι γενική ή γενικευτική, στον τρόπο οργάνωσης των βασικών σπουδών τους. Τούτο όμως έχει να κάνει με το βάρος των προσλαμβανουσών τους και όχι με την πνευματική τους ποιότητα. Εκείνο που θα πρέπει να σημειώσω, πάντως, είναι ότι με τα σεμινάρια αυτά τους προσφέρεται μίαν ευκαιρία πνευματικής αποδέσμευσης και, ίσως, ελευθερίας. Ας μην εγκαταλειφθεί αυτό που άρχισε.

Τα μεταπτυχιακά αυτά σεμινάρια έδωσαν, επίσης, μια δημιουργική απάντηση στους οικονομικούς καταναγκασμούς που αιχμαλωτί-

ζουν τις διδακτορικές σπουδές, δηλαδή στην αναίρεσή τους. Αυτή η απάντηση πρέπει να γίνει καθολική: και αυτό όχι με μια περαιτέρω ζύμωση των ιδεών: αυτή έχει ήδη γίνει εδώ και πολλά χρόνια. Ενόψει των όσων έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί, χωρίς υπαγωγή στην αγοραία αντίληψη της παιδείας και της εκπαίδευσης, θα χρειαστεί να υποβληθεί μια συνεκτική πρόταση για την οργάνωση των διδακτορικών σπουδών, έστω κι αν δεν έχει πιθανότητες να γίνει αποδεκτή. Νομίζω ότι έχω επισημάνει και εδώ, αλλά και πολύ πιο πριν, τα στοιχειώδη σημεία της. Δεν έχω παρά να ελπίζω ότι θα συνεχιστεί η παρέμβαση των μεταπτυχιακών αυτών σεμιναρίων στο δημιουργικό εξορθολογισμό της πανεπιστημιακής παιδείας με αιχμή τις διδακτορικές σπουδές, εκείνες δηλαδή που οδηγούν στη διαφοροποίηση της γνώσης. ■

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

Η πρόταση του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου την άνοιξη του 2004, να οργανώσουμε για τους μεταπτυχιακούς του φοιτητές Σεμινάριο στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, παρόλο που ήταν «φύλλον ατομικής προσκλήσεως», όπως λέγαμε στη στρατιωτική μας ζωή, το αντιμετώπισα ως συλλογική πρόκληση και αναθυμήθηκα συζητήσεις και προσπάθειες μιας ζωής στην αναζήτηση λειτουργικών συλλογικοτήτων και τρόπων ομαδικών δράσεων. Θυμήθηκα τα αιτήματα των χρόνων του 1980 για επικοινωνία της παιδείας με την έρευνα, όπως τόσο καλά κωδικοποιήθηκαν στο λόγο του Σπύρου Ασδραχά κατά την εκδήλωση του *Μνήμονα* που οργανώσαμε το 1982: «Ιστορική έρευνα και ιστορική παιδεία». Ύστερα τα δύο άρθρα που πέρασαν στο σχέδιο νόμου-πλαισίου για την έρευνα το 1985 και προέβλεπαν τις ανταλλαγές προσωπικού ανάμεσα στα πανεπιστημιακά και στα ερευνητικά ιδρύματα αλλά κόπηκαν τελικά, ύστερα από καθηγητικές παρεμβάσεις, κατά την ψήφιση του νόμου στη Βουλή. Και ακόμη τις προσπάθειες για τη συμμετοχή των ερευνητών στην παρακολούθηση και την απονομή διδακτορικών, που ποτέ δεν νομοθετήθηκε με επάρκεια, αλλά εφαρμόστηκε και επιλεκτικά, παρόλο που υπήρξαν επιτυχημένες εφαρμογές, αλλά άτυπες, στον Δημόκριτο και στο ΕΙΕ από τη δεκαετία του 1950.

Στην απόφασή μας να οργανωθεί από το πρόγραμμα «Ιστορία της νεοελληνικής ιστοριογραφίας 15ος-20ός αι.» του ΚΝΕ/ΕΙΕ, του οποίου έχω την ευθύνη, ένα σεμινάριο που θα κάλυπτε τον 19ο και τον 20ό αιώνα, ενθαρρύνθηκα από την αποφασιστικότητα του συνεργάτη του προγράμματος, ερευνητή Γιάννη Κουμπουρλή, που διέθετε πείρα πανεπιστημιακής διδασκαλίας.

Συμφωνήσαμε να περιλάβουμε στην ομάδα μας τον Δημήτρη Αρβανιτάκη και τον Βαγγέλη Καραμανωλάκη, συνεργάτες του Μουσείου Μπενάκη και των ΑΣΚΙ αντίστοιχα, και συγχρόνως πήραμε ανάσα προετοιμασίας αφού το Σεμινάριό μας θα άρχιζε από το επόμενο ακαδημαϊκό έτος 2005-2006. Όλοι μας θα διδάσκαμε αντικείμενα των ερευνών μας σε δύο εξάμηνα: νεοελληνι-

Ο **Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης** είναι ιστορικός, διευθυντής ερευνών στο ΚΝΕ/ΕΙΕ

κή ιστοριογραφία του Διαφωτισμού, Επτανησιακή, Εθνική, Ακαδημαϊκή, Μαρξιστική και της Επανάστασης του 1821.

Το σχήμα μας ικανοποιούσε παρόλο που είχαμε και έχουμε ερωτήματα, πόσο αυτά τα εν πολλοίς νέα και πρωτοερευνημένα αντικείμενα μπορούσαν να είναι ανακοινώσιμα και διδάξιμα και πόσο έπρεπε να εντείνουμε τις δικές μας προσπάθειες αλλά και να προκαλέσουμε εκείνες των φοιτητών μας για να ανταποκριθούν σε αντικείμενα που ίσως δεν είχαν ακούσει στις προπτυχιακές τους σπουδές.

Στις λίγες συζητήσεις της προετοιμασίας μας φαινόταν ότι μας θέρμαινε η σκέψη ότι η ερευνητική διαδικασία, μέσα από την οποία γνωρίσαμε τα αντικείμενα που θα παρουσιάζαμε, μπορούσε να ξετυλιχτεί και πάλι και με τις αναγκαίες προσαρμογές να μετατραπεί σε διδακτική διαδικασία. Ο γοητευτικός δρόμος της έρευνας που οδηγεί στη γνώση μπορούσε να ξαναπερπατηθεί και να περιωσθεί κάτι από το ενδιαφέρον του κατά τη διδασκαλία για τη μετάδοση αυτής της γνώσης και την άσκηση των φοιτητών στην αναζήτησή της. Θυμήθηκα και τον Franco Venturi, που γνώρισα στη Βενετία στα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν ερευνούσε και συγχρόνως έγραφε μέσα στις βιβλιοθήκες και τα αρχεία κατευθείαν σε φύλλα χαρτιού τους τόμους του σπουδαίου έργου για τον ιταλικό διαφωτισμό, *Settecento Riformatore*. Ύστερα καθαρόγραφε κάθε τόμο, τον πολυγραφούσε, τον μοίραζε στους φοιτητές του της επόμενης χρονιάς και περνούσε μαζί τους διδάσκοντάς τον δύο εξάμηνα. Αργότερα λίγο-πολύ τον ξανάγραφε και τον έστελνε στο τυπογραφείο για να πάρει τη μορφή των καλαίσθητων τόμων στις εκδόσεις Einaudi. Μου έστειλε έναν από τους πολυγραφημένους τόμους που αναφερόταν και στους Έλληνες και αργότερα τους τυπωμένους τόμους και είχα την ευκαιρία να καταλάβω την ευεργεσία της ερευνητικής, διδακτικής και συγγραφικής αλυσίδας και να καταλάβω τον ενθουσιασμό κάποιων που ευτύχησαν να είναι μαθητές του.

Αποφασίσαμε στα μαθήματα να μοιράζουμε στους φοιτητές μας ένα φάκελο για κάθε επόμενο Σεμινάριο με καταλόγους κειμένων, κείμενα, μελέτες και βιβλιογραφίες. Πολλά από αυτά τα κείμενα παρουσιάζονται στο επόμενο Σεμινάριο με τη συμμετοχή τους για να τους δοθεί ευκαιρία για την επαφή με τα ίδια τα κεί-

μενα της εποχής ή τις μελέτες που γράφτηκαν γι' αυτά. Η προσπάθεια αυτή ανέδειξε τις δυσκολίες που υπάρχουν για την πρόσβαση σε κείμενα τυπωμένα με περίπλοκες γραμματισειρές σε αρχαϊζουσα, καθαρεύουσα ή δημοτικίζουσα γλώσσα με ιδιωτισμούς ή σε γλώσσα ιταλική των Επτανησίων με την παράλληλη ιταλοφωνία τους. Από άλλη άποψη φάνηκε πως μεταβάλλονται τα ερωτήματα από περίοδο σε περίοδο και αναδείχθηκε η ιστορική της διάσταση. Το μέρος αυτό του Σεμιναρίου έμοιαζε πιο ενδιαφέρον και γεννούσε τις περισσότερες απορίες, στοιχειώδεις αλλά και συνδυαστικές και έδινε ευκαιρία για διάλογο.

Από ερευνητική αφετηρία κινούμενοι επιλέξαμε και τις σεμιναριακές εργασίες που δώσαμε στους φοιτητές με σκοπό την άσκησή τους στην προσέγγιση των πηγών, την κατανόηση τον υπομνηματισμό και τη διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων. Ας μου επιτραπεί να αναφερθώ εν συντομία στο δικό μου σκεπτικό της επιλογής των θεμάτων στο αντικείμενο ιστοριογραφίας του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Μοίρασα στους πέντε φοιτητές τα ελληνικά περιοδικά της περιόδου 1811-1821 (*Λόγιος Ερμής*, *Φιλολογικός Τηλέγραφος*, *Καλλιόπη*, *Αθηνά*, *Μέλισσα*, *Μουσείο*), ζητώντας τους να ερευνήσουν πώς καθρεφτίζεται στα περιοδικά η ιστορία και η ιστορία της ιστοριογραφίας με καταγραφή, κατανόηση και εξέταση της συγκεκριμένης ύλης σε σχέση με την όλη ύλη της περιόδου, όπως την παρουσιάσαμε στα Σεμινάρια, αλλά και της ύλης του περιοδικού. Στο κέρδος της μύησης στην ερευνητική διαδικασία, που μπορούμε να περιμένουμε, ελπίζω ότι οι φοιτητές θα προσθέσουν και τη γνωριμία με αυτό το πολυδύναμο εκδοτικό φαινόμενο του προεπαναστατικού περιοδικού Τύπου.

Στις μεγάλες ελλείψεις μας είναι η απουσία εγχειριδίων και οδηγικών βιβλίων για την ιστορία της ιστοριογραφίας, που θα ήταν χρήσιμοι κώδικες για τη διδασκαλία μας και βοήθημα στους φοιτητές, όταν θα ήθελαν να επανέλθουν στα θέματα που διδάχθηκαν. Δεν ξέρω πότε θα μπορούσαμε να συγκροτήσουμε και να τυπώ-

σουμε ένα τέτοιο συλλογικό εγχειρίδιο και να γράψουμε στον τίτλο του Α' έκδοση, ελπίζοντας σε μεταγενέστερες βελτιώσεις, καθώς το αντικείμενο είναι καινούργιο και οι διαδοχικές προσεγγίσεις, για να θυμηθούμε και πάλι τον Venturi, είναι ο φρόνιμος δρόμος.

Παρόλο που είναι για μένα ενοχλητικό δεν θέλω να παραλείψω να αναφερθώ στις ανάγκες που έχουν οι φοιτητές μας να καλύψουν συνειδητοποιημένα ή ασυνειδητοποιήτα κενά που έχουν. Όσο και αν ο δρόμος του αυτοδιδασκασμού είναι αναγκαίος για όποιον αποφασίζει να μνηθεί σε ένα επιστημονικό κλάδο, κάτι ίσως πρέπει να σκεφτούμε για να γίνουν προσιτότερες βασικές γνώσεις και δεξιότητες που συνιστούν προϋποθέσεις της θεωρητικής και πρακτικής κατάρτισης του ιστορικού, είτε αυτές έχουν να κάνουν με τους βοηθητικούς κλάδους της ιστορίας, είτε με αυτό που εμείς λέγαμε αποδελτίωση της ιστορικής πληροφορίας και σήμερα σημαίνει μηχανογράφηση των επιλεγόμενων ιστορικών πληροφοριών σε μια βάση δεδομένων προσωπική και παράλληλη γνώση των παραδοσιακών αλλά και μηχανογραφημένων εργαλείων, την πρόσβαση σε μηχανές αναζήτησης κ.λ.π. Όλα αυτά που είναι απαραίτητα για τη συγκροτημένη πρόσβαση, ώστε να μπορέσει ο ιστορικός να εργαστεί αποτελεσματικά και να αποφύγει την σπασμωδικότητα και τη λειψή πληροφόρηση που είναι κατάρες των σπουδών μας. Για το πρόβλημα της επαρκούς βιβλιοθήκης ελπίζουμε οι φοιτητές μας να βοηθηθούν με την πρόσβαση που έχουν και στις βιβλιοθήκες του ΕΙΕ και του Μουσείου Μπενάκη.

Από την άποψη της πολιτικής για την έρευνα και την παιδεία και τη σύνδεσή τους, φαίνεται ότι το 2006 θα είναι έτος εξελίξεων. Μια μεγάλη επιτροπή με επικεφαλής τους Γενικούς Γραμματείς Παιδείας και Έρευνας, κάμποσους πανεπιστημιακούς καθηγητές και μία ερευνήτρια για δείγμα, ετοιμάζει νομοθετικές ρυθμίσεις και δηλώνει ότι έχει συνειδητοποιήσει την ανάγκη συνεργασιών κυρίως στις μεταπτυχιακές σπουδές. Εδώ θα είμαστε, έτσι κι αλλιώς. ■

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΜΠΟΥΡΛΗΣ

Βασικό κύτταρο ενός Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Κοινωνικές και Ανθρωπιστικές Επιστήμες, και ιδιαίτερα ενός προγράμματος που ευελπιστεί να είναι κατά κύριο λόγο προσανατολισμένο ερευνητικά, αποτελούν βέβαια τα σεμινάρια του. Ένα από τα ζητήματα που θα κληθεί λοιπόν στο μέλλον να αντιμετωπίσει το ΠΜΣ «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία» είναι και εκείνο της διασφάλισης μιας κάποιας «συνέχειας» στα σεμιναριακά του μαθήματα. Η σχετική εμπειρία από το εξωτερικό, και μάλιστα από χώρες με μακρά παράδοση στις μεταπτυχιακές σπουδές, συγκρινόμενη με την όποια εμπειρία προκύπτει από τον λίγο χρόνο λειτουργίας των ΠΜΣ στα ελληνικά πανεπιστήμια, δείχνει ότι δεν είναι δυνατό κάθε χρόνο να ανανεώνεται πλήρως το δυναμικό των μελών ενός σεμιναρίου, των φοιτητών δηλαδή που το παρακολουθούν, στον βαθμό ασφαλώς που κάθε χρονιά οι εγγε-

γραμμένοι σε αυτό φοιτητές καταφέρνουν να το παρακολουθούν επιτυχώς. Καταρχάς, διότι ένα σεμιναριακό μάθημα που δεν μοιλάζεται κάθε χρόνο με την εμπειρία της προηγούμενης χρονιάς και, ακόμη περισσότερο, με τις δυνατότητες που σταδιακά, από τον ένα χρόνο στον άλλο, αναπτύσσουν οι φοιτητές καταλήγει πολύ εύκολα σε μια επανάληψη του εαυτού του. Αλλά και αν δεχθούμε ότι εναπόκειται στο διδάσκοντα να αποφύγει αυτόν τον σκόπελο, ανανεώνοντας κάθε χρόνο, στον ένα ή στον άλλο βαθμό, την θεματική της διδασκαλίας του –όπως έχει έτσι κι αλλιώς την υποχρέωση να κάνει από την στιγμή που πρόκειται για ένα «ερευνητικό» σεμινάριο*– τι γίνεται με τους φοιτητές; Οι φοιτητές, λοιπόν, καταλήγουν συνήθως να πηγαίνουν από το ένα σεμινάριο στο άλλο, πάντοτε με την ίδια ακριβώς ιδιότητα, αυτή του φοιτητή, και όχι με εκείνη του υπό διαμόρφωση ερευνητή, προσπαθώντας να προσαρμόσουν τις υποχρεώσεις τους σε εργασίες, παρουσιάσεις και τα συναφή, από την μια μεριά, στις απαι-

Ο Γιάννης Κουμπουρλής είναι ιστορικός, ερευνητής στο ΚΝΕ/ΕΙΕ